

pentru a înțelege caracteristicile mai obscure întâlnite în literatura europeană medievală”. 3. Autorul sugerează că studiul comparativ al folclorului românesc cu cel francez, italian, spaniol, catalan și portughez este la fel de benefic precum a fost/este studiul limbii române pentru limbile neolatine. 4. Ion Taloș sugerează cercetătorilor români o altă direcție de urmat în studiile comparative ale culturii populare, spre alte zone culturale, nu balcanice, cum a fost până acum, ci romanice. Românii au fost priviți ca fiind *homo balcanicus* și mai puțin *homo latinus*. În România există un Institut de Studii Sud-Est Europene, dar nu și unul de studii romanice, ceea ce explică într-un fel lipsa cercetărilor în această direcție. 5. Cartea are capitole scrise în franceză (trei capitole), spaniolă (1 capitol), germană (2 capitole) și rezumatul în limba engleză. Cei care nu cunosc limba română pot folosi această cercetare pentru studii comparative culturale/lingvistice. 6. Un argument pentru susținerea continuării studiilor comparatiste în direcția propusă de Ion Taloș este contextul socio-politic al României, ca parte a Uniunii Europene, ce presupune și elemente culturale comune.

Amalia PAVELESCU*

Ion Taloș, *Folclor spaniol/sefard în România: file de istorie culturală*, Editura Hasefer, București, 2017, 340 p.

Ion Taloș, specialist în folclorul popoarelor de origine neolatină, a fost interesat de folclorul sefard începând din 1996, timp de aproximativ două decenii (cu întreruperi circumstanțiale). Cercetătorul a găsit informații bogate despre folclorul sefard din Maroc, Grecia, Turcia, Iugoslavia, dar nu și din țara noastră. Puțini cercetători au scris materiale referitoare la sefarzii din România. Studii interesante, mai ales legate de limba vorbită de aceștia, au fost scrise de Manuel Manrique de Lara, Evaristo Correa Calderón, Cynthia Crews și Marius Sala. Ion Taloș a pornit de la premisa că existența unei limbi presupune și prezența folclorului. Conform acestei ipoteze, sefarzii din România nu puteau fi lipsiți de folclor. Dorința

de a demonstra validitatea teoriei sale, ceea ce nu era ușor, l-a determinat pe autor să încerce să identifice folclorul și documentele scrise de o populație puțin numeroasă, căutând retrospectiv în sursele culese din România secolului al XX-lea. Cercetările comparative din cultura și istoria sefardă s-au dovedit a fi de mare ajutor în studiul întreprins, în care autorul s-a bazat mai ales pe surse bibliografice

* Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, România; e-mail: amalia.pavelescu@ulbsibiu.ro.

din secolul al XIX-lea. Documentele găsite în bibliotecile și arhivele din Ierusalim, Spania, Israel, SUA și România, alături de cele furnizate prin folosirea solidarității academice, precum și experiența în domeniul cercetării de teren dobândită în Maroc (1986), alături de colegii din Germania, constituie fundamentul ce stă la baza acestei cercetări.

Lucrarea recenzată poate fi considerată prima monografie a sefarzilor din România. Ion Taloș prezintă aspecte istorice, culturale (muzicologice), economice, sociale, filologice, sentimentale și diplomatice legate de sefarzi. Cartea lămurește multe necunoscute referitoare la sefarzi.

Aceștia sunt evrei care au trăit în Spania și Portugalia, timp de aproximativ 1000 de ani. În anul 1492, refuzând să se convertească la creștinism, aceștia au fost alungați din țările în care s-au născut și s-au răspândit în Orientul Apropiat, Africa și Europa de Est. Majoritatea evreilor sefarzi care au ajuns în Europa au venit din Turcia, iar unii chiar din Ierusalim. În secolul al XIX-lea, sefarzii locuiau în Salonic – 80000, în Belgrad – 24000, în Cairo – 10000), în Bulgaria – 50000, potrivit lui Antonio M. Barrio, citat de Ion Taloș). Sefarzii au ajuns în sudul actualului teritoriu al României, în secolul al XVI-lea, stabilindu-se în București și Craiova și mai târziu, în număr mic, în Banat (Timișoara și Lugoj), în Transilvania (Alba Iulia și Cluj) și în Moldova (Iași). Limba sefarzilor a păstrat elemente arhaice din perioada secolului al XV-lea, când aceștia au părăsit Spania. Evaristo Correa Calderón a apreciat că în București, în secolul XX, erau în jur de 10000 de sefarzi. O altă evaluare din aceeași perioadă, efectuată la cererea Spaniei, aprecia numărul evreilor sefarzi la 30000, ceea ce-l determină pe Ion Taloș, pe bună dreptate, să-și exprime îndoiala privind această evaluare.

Evreii români au fost printre cei dintâi care au scris despre sefarzi, medicul Jehuda Barasch, publicând primele materiale. Între 1840 și 1842, el a călătorit în sudul Munteniei și al Olteniei (Călărași, Craiova, București) și în Moldova, relatând despre tradițiile și comportamentul sefarzilor. Hăim Bejerano este autorul unor studii remarcabile referitoare la muzica de sinagogă, literatura populară și a unor proverbe sefarde, ocupându-se, de asemenea, de romanele (baladele) sefarde. Mare personalitate culturală, Hăim Bejenaro, cunoștea 15 limbi și a fost membru al Academiei de Limbă Spaniolă. Isac Cauly, León Algazi, Raoul Siniol și Ghizela Sulișteanu au făcut, de asemenea, cercetări importante legate de cultura sefardă.

Prin demersul său, Ion Taloș a reușit să demonstreze că în România a existat folclor sefard, ipoteza inițială dovedindu-se validă. Deși autorul s-a concentrat mai mult pe proverbe și pe nouă balade (romane), prezentând variantele, răspândirea, numărul, frecvența și influențele dintre ele, studiul cuprinde și referințe legate de folclor, obiceiuri de nuntă, ritualuri de înmormântare, bucătărie și viață de familie. Ceea ce a dispărut în Spania, s-a păstrat în folclorul și limba sefarzilor din țările în care aceștia locuiau, deci și în spațiul românesc.

Cititorul găsește exemple nu numai referitoare la folclorul sefarzilor din România, dar și din alte zone geografice apropiate, precum Grecia (Salonic), Serbia (Belgrad), Bulgaria (Sofia), sau mai îndepărtate (Brazilia, Insulele Canare). Dimensiunile istorice, culturale și folclorice au pentru cercetător aceeași importanță și au fost studiate împreună, cadrul cultural, istoric, social, descrierea tradițiilor, a

folclorului oferind cititorului o imagine de ansamblu asupra sefarzilor. Merită menționat faptul că Ion Taloș a descris în detaliu modul în care diplomația și politica spaniolă s-au implicat în cunoașterea sefarzilor stabiliți în România până în anul 1934, când, ca urmare a războiului civil, Spania a încetat relațiile cu aceștia. Autorul abordează și o problemă controversată, situația lor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Obiectivitatea pare a fi intenția autorului, sefarzii fiind prezentați din perspectiva celor care i-au cunoscut (cercetători, diplomați, profesori), dar și a documentelor. După lecturarea cărții, cititorul îi privește pe sefarzi cu simpatie. Deși vorbeau și scriau în mai multe limbi, în cele patru secole de exil, nu și-au pierdut atașamentul față de limba spaniolă (numită și ladino), de tradițiile lor, de strămoși și de Spania, numindu-se în continuare spanioli. Remarcabil a fost modul în care sefarzii din România s-au integrat aici. Personalități române, precum Nicolae Iorga, Gala Galaction, Constantin Brăiloiu, Dimitrie Gusti, și alții, și-au arătat deschiderea pentru a sprijini cultura sefardă. Evreii sefarzi aveau o asociație („Asociația Sociedad de Amigos de España”), în care era membră și regina Maria a României, societatea editând o publicație (*Revista Hispanica*).

Autorul dă exemple privind relațiile culturale dintre români și sefarzi. Mauriciu Cohen Lânaru (1840-1928) a folosit texte pentru muzica vocală, preluate din scriitori români (Dimitrie Bolintineanu, Vasile Alecsandri), cunoscând 50 de melodii românești, iar în Marele Templu sefarzii au cântat un *requiem* pentru Horia, Cloșca și Crișan. Sefarzii au tradus din literatura română. Napoleon B. Arié a clasificat muzica sefardă, având ca bază celebra teorie blagiană a spațiului mioritic. În școală, lecțiile se țineau atât în limba română, cât și în spaniolă. Aceasta din urmă era folosită numai la orele de religie, iar româna, la celelalte. Evreii sefarzi care au plecat din România au continuat să vorbească despre țara în care au locuit și chiar au creat un cântec despre aceasta (*România, România*).

Cartea pe care o supunem atenției nu se adresează numai cercetătorilor din domeniul filologiei și folclorului. Ion Taloș scrie clar, cu numeroase referințe și exemple din istoria, cultura și povestirile sefarzilor sau a celor care i-au cunoscut. Există multe pagini interesante legate de laboratorul de cercetare, în ceea ce privește capacitatea umană de a relaționa cu interlocutorul.

Stilul în care a fost scrisă cartea și generozitatea temei o fac accesibilă pentru o largă categorie de cititori interesați de cultura și istoria europeană, dar și de viața politică actuală. Migrația, găsirea unei alte țări adoptive sunt la fel de actuale, precum erau cu secole în urmă. Cartea prezintă și sugerează teme interesante despre sefarzi și migrație. Studiul deschide perspective spre alte cercetări și conduce la reflecții politice, culturale și umane. Atașamentul sașilor, după ce aceștia au părăsit România, față de țara în care s-au născut, ar putea fi comparat cu cel al sefarzilor pentru țara de adopție.

Ion Taloș consideră că lucrarea reprezintă doar o temelie pentru studii viitoare. De asemenea, își exprimă speranța că alți cercetători vor descoperi documente scrise, vor extinde și aprofunda tema despre sefarzi. Cartea este un model de studiu de istorie și de antropologie culturală. O varietate de reflecții și cercetări colaterale (identitate, etnie, patriotism, relații interculturale) sunt posibile

după citirea cărții. Dacă studiul ar fi tradus în limba engleză, oportunitatea cercetărilor viitoare ar crește și ar apărea perspective diferite despre sefarzi, migrație, identitate și alte posibile teme.

Amalia PAVELESCU*

Radu Totoianu, Călin Anghel (eds), *Troițe și cimitire cu stâlpi funerari de pe Valea și din Munții Sebeșului. Repertoriu* [Road Side Crosses and Cemeteries with Funeral Pillars in the Sebeș Valley and Mountains: Repository], Mega Publishing House, Cluj-Napoca, 2018, 147 p.

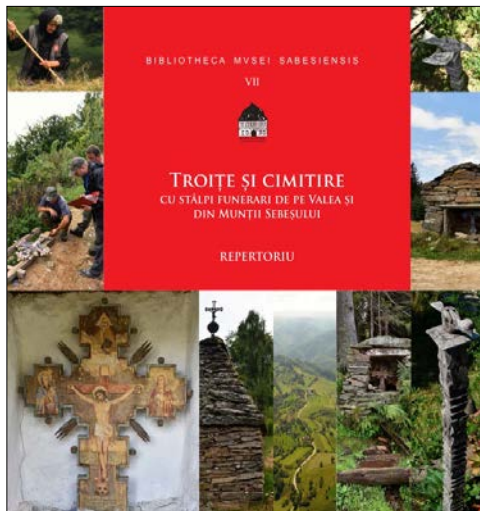
If there were nothing else good about it, the cover, the quality of the paper, and the impressive images in this book alone would tempt you to browse through it. The photos bring the subject to life with marvellous landscapes and a fascinating variety of vanishing manmade objects with their roots deep in antiquity: *aediculum* crosses and cemeteries with carved grave pillars.

The book not only looks good but is full of information based on scholarly literature and field research. The writing has an ethnographic perspective, with insights into history, folklore, mythology, geography, philology and topics that fall between the lines, even anthropology.

Its primary aim is to present a catalogue of *aediculum* crosses and traditionally decorated cemeteries that can still be found beside roads and villages in the Transylvanian region of Romania. Its focus is the Sebeș Valley and Mountains. The book's secondary aim is to raise awareness of the rarity of these objects and to encourage local people to appreciate that what they have is special.

The crosses and grave pillars are in danger of being destroyed not only by weather, but also by parishioners or handymen who replace them with new ones or repair them without respecting their unique characteristics.

The narrative starts by setting the pieces in context (p. 4–55). Known as “troițe” in Romanian, the locals call these *aediculum* crosses simply “crosses,” and I will use this word in my review. They are simple structures, often painted and

* Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, România; e-mail: amalia.pavelescu@ulbsibiu.ro.